

حقوق کیفری عمومی

جلد دوم

بر اساس لایحه قانون مجازات اسلامی

دکتر حسین آقایی جنت مکان

عضو هیات علمی دانشگاه چمران اهواز

انتشارات جنگل

عنوان قراردادی	ایران. قوانین و احکام Iran. Laws, etc
عنوان و نام پدیدآور	: حقوق کیفری عمومی / حسین آقایی جنت‌مکان.
مشخصات نشر	: تهران: جنگل، جاودانه، ۱۳۹۰
مشخصات ظاهری	: ج ۲
شابک	: ج ۲: ۱-۸۱۹-۹۸۱-۹۶۴-۹۷۸
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
مندرجات	: ج. ۲. بر اساس لایحه قانون مجازات اسلامی.
موضوع	: قانون کیفری - - ایران.
موضوع	: حقوق جزا - - ایران.
شناسه افزوده	: آقایی جنت‌مکان، حسین، ۱۳۴۳-، گردآورنده
رده‌بندی کنگره	: ت ۱۳۹۰ ۸/۳۷۹۳ KMH
رده‌بندی دیوپی	: ۳۴۵/۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۴۶۱۵۷۴

عنوان کتاب: حقوق کیفری عمومی (جلد دوم)

مؤلف: دکتر حسین آقایی جنت‌مکان

ناشر: انتشارات جنگل، جاودانه

ناظر فنی: امین لشکری

نوبت و سال چاپ: اول، ۱۳۹۰

قطع و تیراژ: وزیری، ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۶۵۰۰۰ ریال

شابک: ۱-۸۱۹-۹۸۱-۹۶۴-۹۷۸

email://Info@junglepub.org

http:// www.junglepub.org

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۸۶۱۱۵-۹، ۶۶۴۸۲۸۳۰

۰۳۱۱-۳۲۰۵۰۶۷، ۳۲۰۳۸۰۰-۹

«حق چاپ برای ناشر محفوظ است»

فهرست مطالب

بخش دوم: بزهکار و مسئولیت کیفری	۱
فصل نخست- بزهکار و شیوه‌های ارتکاب جرم	۵
مبحث نخست- مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی و حقوقی	۶
گفتار نخست - مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی	۶
گفتار دوم- مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی	۱۱
الف- دلایل موافقان و مخالفان مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی	۱۴
ب- ضرورت پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی	۱۵
ج- مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در حقوق ایران	۱۸
مبحث دوم- مباشرت و همکاری در ارتکاب جرم	۲۴
گفتار نخست- مباشرت در جرم	۲۵
الف- مباشرت غیرمستقیم	۲۷
ب- مسبب جرم	۲۸
گفتار دوم - شرکت در جرم	۳۰
الف- مفهوم شرکت در جرم	۳۲
ب- شرایط تحقق شرکت در جرم	۳۲
ج- شرکت در جرایم غیر عمدی	۳۵
د- مجازات شرکت در جرم	۳۶
ه- مجازات شرکت در جرایم شرعی	۳۸
گفتار سوم- معاونت در جرم	۴۰
الف- سابقه قانون گذاری	۴۲
ب- عناصر معاونت در جرم	۴۲

ج- معاونت در جرایم غیر عمدی	۶۱
د- نظام‌های مختلف تعیین مجازات معاونت در جرم	۶۳
ه- بی‌تأثیری عوامل شخصی و تأثیر عوامل موضوعی در مجازات معاون جرم	۶۹
و- سردهستگی و رهبری در ارتکاب جرم	۷۲
گفتار چهارم- مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر	۷۵
الف- مفهوم مسئولیت	۷۵
ب- مبانی حقوقی مسئولیت	۷۶
ج- شروط تحقق مسئولیت	۷۸
د- مصادیق مسئولیت کیفری	۸۱
فصل دوم- مسئولیت کیفری	۸۵
مبحث نخست - شرایط تحقق مسئولیت کیفری	۸۷
الف- ادراک	۸۹
ب- اختیار	۸۹
مبحث دوم - موانع تحقق مسئولیت کیفری	۹۲
گفتار نخست - کودکی	۹۴
الف- مسئولیت کیفری اطفال قبل از انقلاب	۹۶
ب- مسئولیت کیفری اطفال بعد از انقلاب	۹۸
ج- مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان	۱۰۵
د- مسئولیت مدنی اطفال	۱۰۹
ه- جرایم خاص اطفال	۱۱۱
گفتار دوم- جنون و حالت‌های مشابه	۱۱۱
الف- مفهوم جنون	۱۱۱
ب - جنون در حین ارتکاب جرم	۱۱۵
ج- جنون بعد از ارتکاب جرم و قبل از صدور حکم قطعی	۱۱۸
د- جنون مرتکب بعد از صدور حکم قطعی	۱۱۹
ه- مرجع تشخیص جنون	۱۲۰
و- آثار جنون	۱۲۱
گفتار سوم - اجبار	۱۲۲
الف- مفهوم اجبار	۱۲۳

ب- انواع اجبار	۱۲۵
ج- شروط تحقق اجبار مادی	۱۲۷
د- مجازات اجبار کننده	۱۳۰
هـ- آثار اجبار	۱۳۰
گفتار چهارم- مستی و بی‌ارادگی	۱۳۱
الف- مفهوم و ماهیت مستی	۱۳۱
ب- انواع مستی	۱۳۲
ج- ضابطه تشخیص حالت مستی	۱۳۴
د- تحلیل تاریخی مستی به عنوان یک عامل رافع مسئولیت کیفری	۱۳۴
هـ- مستی باعث رفع مسئولیت مدنی نیست	۱۳۹
گفتار پنجم- خواب و حالت‌های مشابه	۱۴۰
الف- عدم مسئولیت کیفری شخص خواب	۱۴۰
ب- مسئولیت مدنی شخص خواب	۱۴۱
گفتار ششم- اشتباه	۱۴۳
الف- اشتباه حکمی	۱۴۴
ب- اشتباه موضوعی	۱۵۴
مبحث سوم- شرایط اثبات عوامل رافع مسئولیت کیفری	۱۶۷
الف- اصل لزوم اثبات وجود یکی از موانع مسئولیت	۱۶۷
ب- دیدگاه‌های مختلف پیرامون تکلیف بار اثبات	۱۶۸

بخش سوم: واکنش اجتماعی در مقابل جرم (مجازات‌ها و اقدامات تأمینی)

	۱۷۵
فصل نخست- اشکال مختلف واکنش اجتماعی	۱۷۹
مبحث نخست- رابطه بین مجازات‌ها و اقدامات تأمینی	۱۸۱
الف- نظریهٔ یگانگی	۱۸۱
ب- نظریهٔ دوگانگی	۱۸۲
ج- موضع حقوق کیفری ایران	۱۸۴
مبحث دوم- هدف‌ها، خصوصیات و اصول حاکم بر مجازات‌ها	۱۸۵

۱۸۷.....	گفتار نخست - هدف‌های کیفر
۱۸۸.....	الف- سزادهی و مکافات.....
۱۸۹.....	ب- ارباب (ترساندن).....
۱۹۱.....	ج- اصلاح و بازسازگار کردن.....
۱۹۲.....	د- توان‌گیری.....
۱۹۳.....	گفتار دوم- ویژگی‌های اساسی کیفر.....
۱۹۷.....	گفتار سوم- اصول مشترک حاکم بر مجازات‌ها و اقدامات تأمینی.....
۱۹۷.....	الف- اصل قانونی بودن مجازات‌ها.....
۱۹۸.....	ب- اصل رعایت کرامت ذاتی انسان‌ها.....
۲۰۰.....	ج- اصل مداخله مقامات قضایی.....
۲۰۲.....	د- اصل تناسب بین جرم و مجازات.....
۲۰۳.....	هـ- اصل تساوی.....
۲۰۴.....	مبحث سوم- طبقه‌بندی و اجرای انواع مختلف مجازات‌ها.....
۲۰۴.....	گفتار نخست- تقسیم‌بندی مجازات‌ها براساس نسبت آن‌ها با یکدیگر.....
۲۱۵.....	گفتار دوم- تقسیم‌بندی مجازات‌ها برحسب شدت و ضعف جرایم.....
۲۲۳.....	گفتار سوم- تقسیم‌بندی مجازات‌ها بر حسب موضوع آن‌ها.....
۲۳۸.....	گفتار چهارم- نحوه اجرای مجازات‌ها.....
۲۴۱.....	مبحث چهارم- اقدامات تأمینی و تربیتی.....
۲۴۱.....	الف- مفهوم اقدامات تأمینی.....
۲۴۳.....	ب- وجوه اشتراک و افتراق مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی.....
۲۴۳.....	ج- هدف‌های اقدامات تأمینی و تربیتی.....
۲۴۴.....	گفتار نخست- ویژگی‌های اقدامات تأمینی و تربیتی.....
۲۴۸.....	گفتار دوم- طبقه‌بندی اقدامات تأمینی.....
۲۴۸.....	الف- اقدامات تأمینی شخصی و اقدامات تأمینی عینی.....
۲۴۹.....	ب- طبقه‌بندی اقدامات تأمینی برحسب موضوع آن‌ها.....
۲۵۳.....	ج- اقدامات تأمینی غیر قضایی (اداری).....
۲۵۴.....	مبحث پنجم- مجازات‌های اجتماعی جایگزین حبس.....
۲۵۴.....	الف- مفهوم و ماهیت مجازات‌های جایگزین حبس.....
۲۵۶.....	ب- شرایط عمومی استفاده از مجازات‌های اجتماعی جایگزین زندان.....

ج- محدودیت‌ها در اعمال مجازات‌های اجتماعی جایگزین	۲۵۸
د- انواع مجازات‌های اجتماعی جایگزین	۲۵۸
ه- حالت‌های مختلف صدور حکم به مجازات‌های اجتماعی جایگزین حبس	۲۶۱
و- هم‌زمانی صدور حکم به مجازات اصلی و جایگزین	۲۶۵
ز- ضمانت اجرای تخلف از مجازات جایگزین	۲۶۶
ح- تجدیدنظر در مجازات‌های جایگزین	۲۶۶
ط- عطف به‌ماسبق نشدن مقررات مربوط به مجازات‌های جایگزین	۲۶۷
فصل دوم- نحوه تعیین میزان کیفر	۲۶۹
مبحث نخست- عوامل تخفیف کیفر	۲۷۱
گفتار نخست- کیفیات مخففه قانونی	۲۷۳
گفتار دوم- کیفیات مخففه قضایی	۲۷۴
مبحث دوم- عوامل تشدید کیفر	۲۹۳
گفتار نخست- تعدد جرم	۲۹۷
الف- تعدد معنوی	۲۹۸
ب- تعدد مادی	۳۰۲
گفتار دوم- تکرار جرم	۳۱۲
الف- شروط تحقق تکرار جرم	۳۱۳
ب- اختیاری بودن تشدید مجازات در تکرار جرم	۳۱۵
ج- انواع تکرار جرم و تأثیر آن بر میزان تشدید مجازات	۳۱۵
د- میزان تشدید مجازات در تکرار جرم	۳۱۶
ه- اعمال کیفیات مخففه در تکرار جرم	۳۱۸
و- مستثاء کردن برخی از جرایم از شمول مقررات تعدد و تکرار جرم	۳۲۰
ز- مقررات تکرار جرم در جرایم شرعی	۳۲۰
ح- حکم تکرار جرم در قوانین خاص	۳۲۱
فصل سوم- تعلیق و تعویق اجرای مجازات	۳۲۳
مبحث نخست- تعلیق اجرای مجازات	۳۲۴
الف- شرایط قانونی صدور قرار تعلیق اجرای مجازات	۳۲۷
ب- قلمرو اختیارات دادگاه در صدور قرار تعلیق اجرای مجازات	۳۲۸
ج- احکام جزایی غیر قابل تعلیق	۳۲۹

د- موارد الزامی اعطای تعلیق اجرای مجازات	۳۳۲
ه- نحوه صدور قرار تعلیق و مدت آن	۳۳۲
و- چه کسانی حق درخواست صدور قرار تعلیق اجرای مجازات را دارند	۳۳۳
ز- الزام دادگاه به تصریح جهات تعلیق، دستورات و آثار عدم انجام دستورات	۳۳۴
ح- لغو قرار تعلیق اجرای مجازات	۳۳۶
ط- محکومیت‌های سابق و جدید	۳۳۸
ل- آثار صدور قرار تعلیق اجرای مجازات	۳۴۲
مبحث دوم- آزادی مشروط	۳۴۴
الف- سابقه تاریخی و تقنینی آزادی مشروط	۳۴۴
ب- مفهوم و ماهیت آزادی مشروط	۳۴۶
ج- مبانی توجیه اعطای آزادی مشروط	۳۴۶
د- ماهیت کیفر مشمول آزادی مشروط	۳۴۷
ه- شرایط محکوم‌علیه جهت استفاده از آزادی مشروط	۳۴۹
و- تشریفات شکلی اعطای آزادی مشروط	۳۵۳
ز- مرجع صالح جهت اعطای آزادی مشروط	۳۵۴
ح- مدت دوره آزمایشی آزادی مشروط و شرایط ضمن آن	۳۵۵
د- تکلیف دادگاه به اعلام صریح دستورات خود و تفهیم عدم پیروی از آنها به متهم	۳۵۶
ی- ضمانت اجرای تخلف از دستورات دادگاه	۳۵۷
ل- آثار آزادی مشروط	۳۵۸
فصل چهارم - عوامل سقوط و زوال مجازات	۳۵۹
مبحث نخست - عفو	۳۶۰
الف- عفو خصوصی	۳۶۰
ب- عفو عمومی	۳۶۶
مبحث دوم - نسخ قانون	۳۷۰
مبحث سوم - گذشت شاکی یا مدعی خصوصی	۳۷۲
الف- مفهوم و ماهیت گذشت	۳۷۳
ب- جرایم قابل گذشت و غیر قابل گذشت	۳۷۳
ج- تأثیر گذشت بزه‌دیده صغیر و مجنون	۳۸۰
د- انتقال حق گذشت به ورثه	۳۸۱

هـ- گذشت شاکی در جرایم شرعی	۳۸۱
مبحث چهارم - مرور زمان	۳۸۲
الف- نگاهی تاریخی به قوانین مربوط به مرور زمان	۳۸۲
ب- مبانی حقوقی توجیه مرور زمان	۳۸۳
ج- انواع مرور زمان	۳۸۴
د- مرور زمان اجرای احکام صادر در خارج از کشور	۳۹۰
هـ- قطع مرور زمان	۳۹۰
و- آثار مرور زمان اجرای حکم	۳۹۲
مبحث پنجم - توبه مجرم	۳۹۳
الف- در جرم‌های تعزیری	۳۹۴
ب- در جرم‌های شرعی	۳۹۵
ج- احراز توبه در دادگاه	۳۹۶
د- ضمانت اجرای تظاهر به توبه	۳۹۷
مبحث ششم - اعمال قاعده در	۳۹۸
ادبیات تحقیق	۴۰۱

نشان‌های اختصاری

- ۱- ق.ا.ج.ا. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸ و اصلاحات ۱۳۶۸؛
- ۲- ق.م.ا. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵؛
- ۳- ق.آ.د.ک. قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مصوب ۱۳۷۸؛
- ۴- ق.م.ج.ن.م. قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲؛
- ۵- ق.م.ع. قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴؛
- ۶- ق.م.ع. قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲؛
- ۷- ق.ک. قانون کار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۹؛
- ۸- ق.ج.ر. قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸؛
- ۹- ق.م.م. قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹؛
- ۱۰- ق.م.م.م. قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۶۷ و اصلاحات بعدی

دادگر آسمانکه داد به شه داد
داد که تا خاکیان رهند ز بیداد
داد ترا داد که دهی تو
ور ندهی داد، داد از تو کند بیداد
داده ده امروز تا که داد دهندت
فردا کانجا یکی است بنده و آزاد
قطعه‌ای از قصیده معروف دادیه از ابوالنصر فتح‌الله شیبانی کاشانی

مقدمه

کتاب حاضر برای درس حقوق جزای عمومی (۲) و (۳) که هر کدام به میزان دو واحد درسی برای دانشجویان دوره کارشناسی رشته‌های حقوق و علوم قضایی تدریس می‌شود، نوشته شده است. نوشتن کتابی در زمینه حقوق کیفری عمومی کار ساده‌ای نیست زیرا متأسفانه تغییرات پی‌درپی قوانین کیفری در کشور ما فرصت نوشتن کتاب‌های درسی را از هر محقق و پژوهشگری سلب می‌کند. همین امر تردید و دودلی را در بین نویسندگان ایجاد کرده است به نحوی که اگر بخواهند کتابی را تألیف نمایند با تغییر مکرر قوانین حاصل تلاش و تجربه آنان از بین می‌رود. همچنانکه تا کنون چندین کتاب و مقاله در خصوص نقد و تحلیل متن نخستین لایحه قانون مجازات اسلامی نوشته شد و پیشنهادات خوبی نیز در آن‌ها به قانون‌گذار داده شد لیکن به یکباره آن متن کنار گذاشته شد و متن جدید با تغییرات شگرفی به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید.

تغییر قوانین کیفری نه تنها مراجع قضایی، قضات، وکلا و مراکز آموزشی را از خود متأثر ساخته است بلکه زبان‌های فراوانی هم به مردم وارد ساخته است. در حالی که در فرانسه قانون مجازات قدیم (۱۸۱۰) نزدیک به دو قرن در آن کشور اجرا گردید و سپس در سال ۱۹۹۲ در آن اصلاحاتی به عمل آمد و اجرای عملی آن به دو سال بعد موکول گردید. در کشور ایران در ۸۵ سال گذشته ۵ بار قوانین ایران - سه بار آن بعد از انقلاب بوده است - به‌طور کامل تغییر یافته و گاهی اوقات سیاست‌های متناقض با هم اتخاذ شده به‌طوری که در یک قانون واحد نیز سردرگمی و آشفتگی در قوانین بسیار زیاد بوده است. تغییرات پی‌درپی قوانین، به ویژه قوانین کیفری مهم نظیر قانون مجازات اسلامی، ضمن دامن زدن

به بی‌عدالتی و سردرگمی قضات و دست‌اندرکاران عدالت کیفری، نظام آموزشی کشور را نیز با دشواری‌های فراوانی مواجه ساخته است.

پیشنهاد می‌کنم چنانچه ق.م.ا. چهره قانون به خود گرفت بر اساس تصویب قانون‌گذار زمان لازم‌الاجرا شدن قانون را یک سال بعد تعیین نمایند تا قضات، وکلاء، دانشگاهیان و مردم عادی بتوانند آشنایی لازم را با آن کسب نمایند.

در نوشتن کتاب حاضر رویکرد کاملاً جدیدی در پیش گرفته شده است به‌طوری‌که تفسیر قوانین با توجه به یافته‌های علمی دهه‌های اخیر به عمل آمده است. مسایل جدید و نویی که در چند دهه گذشته به ویژه در زمینه مجازات‌ها پدید آمده است مورد توجه اینجانب بوده است. در ذکر مثال‌ها از متون آخرین قوانین مصوب مجلس استفاده شده است برای مثال، قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸؛ قانون مبارزه با قاچاق انسان مصوب ۱۳۸۳؛ قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب ۱۳۷۹؛ قانون حمایت از حقوق مصرف‌کننده مصوب ۱۳۸۸ و ...

در تمامی متن تلاش شده است تا حقوق مؤلفان و مصنفان رعایت شود بنابراین، هر جا که مطلبی نقل شده است بلافاصله در پاورقی به منبع دقیق آن نیز اشاره شده است. چنانچه در جایی مطلبی نقل شده که منبع آن ذکر نشده باشد از نویسندگان یا نویسندگان گرانقدر پوزش می‌خواهم. امید است با تذکر خود باعث شوند تا در چاپ‌های بعدی اصلاح گردد.

با توجه به اینکه لایحه قانون مجازات اسلامی (از این پس لایحه جدید) در مجلس شورای اسلامی به تصویب رسیده است و به لحاظ ایرادات شورای نگهبان در حال بررسی مجدد می‌باشد، از این رو سعی شده است مواد مربوط از لایحه جدید نیز ذکر گردد.

در تمامی متن سعی شده است کلیه مواد قانونی مورد استناد و آراء دیوان عالی کشور با حروف ایتالیک نشان داده شود تا از این طریق خوانش کتاب را برای دانشجویان و محققان گرامی آسان‌تر سازد. در پایان کتاب واژه‌نامه‌ای به زبان انگلیسی تدوین شده و معادل انگلیسی واژگان داخل متن ذکر شده که می‌تواند همزمان با مطالعه متن به تقویت زبان انگلیسی دانشجویان نیز کمک شایانی نماید.

سابقه بیش از ۱۵ سال تدریس در حوزه حقوق کیفری عمومی در دانشگاه چمران اهواز و دانشگاه‌های دیگر این فرصت را برای من فراهم ساخته است تا مجموعه‌ای درسی با عنوان حقوق کیفری عمومی تهیه و در اختیار دانشجویان، محققان و داوطلبان کنکور کارشناسی‌ارشد و دکتری رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی و داوطلبان مشاغل حقوقی نظیر

قضاوت و وکالت دادگستری قرار گیرد. امید است در آینده نزدیک سایر بخش‌های این مجموعه نیز تکمیل و در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرد.

کتاب حاضر در دو بخش تنظیم گردیده است. در فصل نخست بخش دوم، دانشجویان با موضوعاتی نظیر تعریف و شناسایی بزه‌کار و به ویژه اصل شخصی بودن مسئولیت کیفری و صورت‌های استثنایی آن آشنا خواهند شد. سپس مفهوم مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی از یک طرف، و شیوه‌های مباشرت و همکاری در ارتکاب جرم مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت. در فصل دوم نیز دانشجویان با دو مساله آشنا خواهند شد ابتدا شرایط تحقق مسئولیت کیفری مورد مطالعه قرار می‌گیرد، سپس موانع تحقق مسئولیت کیفری یا به عبارت دیگر عوامل رافع مسئولیت کیفری مورد مذاقه قرار می‌گیرد.

در بخش سوم کتاب واکنش اجتماعی در مقابل جرم (مجازات‌ها و اقدامات تأمینی) مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. مفهوم و ماهیت مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی و اصول و قواعد حاکم بر آن‌ها از یک طرف (فصل نخست)، و عوامل مؤثر در تعیین میزان مجازات (فصل دوم) از طرف دیگر، مورد مطالعه قرار می‌گیرد و در نهایت با عوامل سقوط مجازات و زوال محکومیت کیفری (فصل سوم) آشنا خواهند شد.

در پایان امید است تمامی کسانی که کتاب را مطالعه می‌کنند کژی‌ها و کاستی‌های آن را برای انجام و اصلاحات بعدی از طریق آدرس اینترنتی زیر برای این جانب ارسال نمایند.

Em:housein_aghaei@yahoo.com

حسین آقایی جنت‌مکان

مدیر گروه حقوق دانشگاه چمران اهواز

سال ۱۳۹۰ خورشیدی